Rošťácké básničky Shela Silversteina

Sheldon Allan Silverstein (1930–1999) byl pozoruhodnou postavou americké umělecké scény.

Oba Silversteinovi rodiče pocházeli z rodin židovských přistěhovaců ze střední a východní Evropy. Dědeček z matčiny strany, Sigmund Balcany, pocházel podle úředních záznamů z Čech. Podle Lisy Rogak, autorky Silversteinova životopisu *(A Boy Named Shel)*, mělo na Shelovu tvorbu vliv právě pestré a živé prostředí východoevropských přistěhovalců: neustálé hemžení lidí na ulici, v otcově obchodě nebo přímo v bytě bylo ve třicátých letech spojené s neustálým překonáváním potíží, jež přinášela ekonomická krize. To z Shela udělalo už od dětství pozorovatele různých situací – i jejich glosátora.

Vedlo to však ke sporům s otcem, který doufal, že jeho syn získá „pořádnou práci" a bude mít „lepší život", než měl on sám. Shel se především odmítal přizpůsobovat – musel mít možnost říkat, co chce, nosit, co se mu líbí, a dělat, co ho baví. A to byly hlavně kreslené vtipy a komiksy. A tak místo univerzitních studií (z nichž se nechal vyhodit) absolvoval výtvarnou akademii, pak narukoval do armády a sloužil v Japonsku a Koreji. Později vzpomínal, že zatímco na univerzitě se svým humorem neustále narážel, v armádě měl navzdory všemu téměř naprostou svobodu říkat, co chce. Dokonce mohl kreslit vtipy do armádního časopisu *Pacific Stars and Stripes*.

Celý jeho život po odchodu z armády se vyznačoval horečnou činností. Psal scénáře, texty písní a samozřejmě kreslil. Všechny dětské knihy, počínaje nejslavnější *Uncle Shelby's ABZ* (Abeceda strejdy Shelbyho), si sám ilustroval. Tvorba pro děti je ovšem spojena se zásadními životními ztrátami: nečekanou smrtí jeho přítelkyně Susan roku 1975, několik dnů před pátými narozeninami jejich dcery Shoshanny. Stejně náhle zemřela v jedenácti letech i Shoshanna. Kniha, z níž pocházejí ukázky, nese právě věnování „pro Shannu".

V českém prostředí jsou známé texty jeho písní, například *A Boy Named Sue* (česky „Chlap jménem Zuzanka" – přebásnil M. Černý). Z jeho knih pro děti vyšla roku 1999 obrázková knížka *O stromu, který dával* (The Giving Tree).

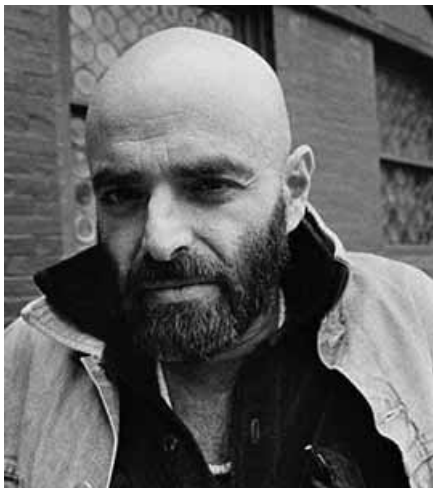

Sheldon Allan „Shel" Silverstein, 1930–1999

Sbírku *Jen jestli si nevymejšlíš* do češtiny přeložili Lukáš Novák, Stanislav Rubáš a Zuzana Šťastná. Lukáš Novák a Stanislav Rubáš poskytli Maskilu rozhovor. ➤

Silversteinův hrob na hřbitově blízko letiště O'Hare v Chicagu.

Jak vlastně vznikl nápad překládat Silversteina do češtiny?

L. Novák: První básničky od Shela Silversteina jsem četl někdy v polovině devadesátých let, takže je to už víc jak dvacet let. Cestoval jsem do Chicaga a přátelé mne podarovali jednou ze sbírek jeho básní. A protože jsem v té době už studoval na filozofické fakultě bohemistiku a zabýval se českou nonsensovou poezií, hodně mě to zaujalo. Samotný nápad překládat přišel tehdy, když jsem si všiml, jak pozoruhodně rezonují tyto básně s naší tradicí nonsensové poezie.

S. Rubáš: Pro mě byly hrozně zajímavé paralely, hlavně ty s Emanuelem Fryntou, kterého mám dost rád. Zdá se mi, že některá témata jakoby visela ve vzduchu, a šlo jen o to, kdo se jich chopí – Frynta, Morgenstern nebo právě Silverstein.

Jak vypadal celý proces překládání? Vím, že práce trvala dlouho...

S. Rubáš: Ta původní překladatelská parta, se kterou jsme týmově přeložili Wildovu konverzačku *Jak je důležité míti Filipa*, se dala dohromady v Semináři mladých anglistů při Obci překladatelů, už je to víc jak deset let. Pak jsme se vydělili jako trojice, Lukáš, já a Zuzana Šťastná, a pustili se do toho. Ovšem s tím, že ten prvotní záměr se hodně proměnil: původně jsme chtěli vydat pouze výběr, protože jsme nevěřili, že by se u nás dala vydat celá jedna sbírka, čítající bezmála sto čtyřicet básniček, z nichž jedna obzvlášť dlouhá má skoro padesát veršů. To je případ právě vydané knížky.

L. Novák: Dalším důvodem pro zamýšlený výběr bylo to, že některé ty básně jsou tak zakotvené v anglické gramatice nebo reáliích, že nám připadaly nepřeložitelné. Takže původně jsme chtěli udělat „to nejlepší ze Silversteina".

S. Rubáš: Ale ukázalo se, že americká literární agentka spravující dědická práva po Shelu Silversteinovi trvá na vydávání jeho poezie výhradně po celých sbírkách, od první stránky do poslední, bez jakýchkoli změn či výpustek. Tak to na nás samozřejmě padla hrůza hned v počátku, protože přeložit celou sbírku je samozřejmě něco jiného, než udělat výbor. Měli jsme rozpřekládáno to, co nás bavilo. Lukáš toho měl zdaleka nejvíc, ten má taky na překladu největší podíl a Silversteina koneckonců objevil.

L. Novák: Začal jsem v roce 1995, takže jsem měl oproti Standovi a Zuzce deset let náskok.

S. Rubáš: Nakonec jsme se rozhodli, že začneme s verši knihy *A Light in the Attic* a doplníme je o překlady, které Lukáš ještě neměl. To, co zbylo, jsme si rozdělili zhruba na třetiny, ale pořád jsme to ještě všechno neměli v potřebném termínu, takže jsme se nakonec sešli na chalupě na Šumavě, a tam jsme uplatnili něco, co se v některých překladatelských seminářích pokouším praktikovat také na Ústavu translatologie FF UK – metodu týmového překladu.

BOŽÍ VOLANT

Povídá mi tuhle Bůh (trochu se při tom culí):
„Nechtěl by sis chvilku zkusit řídit zeměkouli?
Namísto mě?"
„No jasně, proč ne!
Kde budu sedět? Jakej mám plat?
V kolik se chodí obědvat?
A kdy mám padla?" ptám se já.
„Poslyš," Bůh na to povídá,
„dej sem ten volant. Možná máš
na tohle ještě chvilku čas."

Co to znamená?

S. Rubáš: To znamená, že u některých těch básniček jsme dali hlavy dohromady a zkoušeli je překládat ve dvou nebo i ve třech. Já jsem nikdy nedělal poezii takhle v týmu, vůbec jsem si nemyslel, že to je možné. A pak z toho byla dost pěkná zkušenost, protože jsme se uměli vzájemně doplňovat, nikoliv vylučovat, jako individuality.

L. Novák: Já si myslím, že je to dané taky tím, že ne každý text je vhodný pro týmový překlad, ale tohle je zrovna ten typ textu, kde je potřeba generovat nápady, nebát se jich a přihazovat další a trumfovat se v nich.

Od okamžiku, kdy jsme měli celou sbírku přeloženou, do okamžiku, kdy skutečně vyšla – trvalo to devět let –, jsme jednali minimálně se čtyřmi nakladatelstvími, než se to podařilo. Musím ale říct, že to nebylo vinou těchto nakladatelství, zpravidla tam byly nějaké objektivní potíže.

S. Rubáš: Z prvního vydání sešlo kvůli způsobu, jakým se překlad schvaloval na americké straně. Tehdy jsme zjistili, že si americká agentka našla takzvaného „readra", to jest někoho, kdo umí česky, ale žije ve Spojených státech. S tím, že míra znalosti češtiny u toho readra nám dosud připadá dost pochybná: v básničce *Ace* (anglicky *Ations*), kde se v pointách veršů vyskytují výhradně slova končící *-ations,* například reader navrhl, abychom výraz *exaggeration* (v našem překladu „provokace") nahradili raději slovem „přehánice". Vůbec zřejmě netušil, že takové slovo v češtině neexistuje, a zjevně si to ani nedokázal ověřit.

L. Novák: Ono nejde jen o češtinu, ale taky o to, do jaké míry ten člověk rozumí překladu. Není to totéž jako Google překladač, slovo za slovo. Tady se překládají nápady, obrazy a tak dále.

Poprvé jsme na to narazili hodně, a řekl bych, že podobné to bylo i tentokrát, jenom jsme byli o těch devět let poučenější a už jsme se nebáli diskutovat s readerem o jednotlivých slovech a verších přes e-mail. Nakonec se ukázalo, že velkou část jsme schopni obhájit a vysvětlit, někde jsme museli ustoupit. A někde se ukázalo, že je to zajímavý impuls pro vylepšení. Takže nakonec z toho kompromisu mám radost. To slovo mívá obecně poněkud negativní nádech, ale toto byl rozhodně kompromis ku prospěchu věci.

Co považujete za příčinu takové vydavatelské politiky?

L. Novák: Já myslím, že tato péče věnovaná překladu je v zásadě pěkná, sice to překladatelům komplikuje život, ale je výra-

zem toho, že správce umělecké pozůstalosti má skutečně zájem na tom, aby to dílo v jiných jazycích skutečně působilo. Osobně se domnívám, že to může být i tím, že Silversteinova pozůstalost funguje v Americe taky jako značka. Vyrábějí se třeba dárkové předměty s jeho kresbami, už tam nastoupila jemná komercionalizace. Na jednu stranu tu značku hodně opatrují, a zároveň se ji samozřejmě snaží obchodně využívat.

Při pohledu na Silversteinův portrét bych v něm autora dětské literatury nehledala. Jak se vlastně dostal k takové tvorbě?

L. Novák: Myslím, že na to odpovídá historka z jeho životopisu. Nápad na *ABZ* dostal, když jedno odpoledne stál na ulici v Chicagu a lízal zmrzlinu. Kolem šla maminka s malým dítětem, které se na Shela a jeho zmrzlinu toužebně dívalo. Shel mu sdělil, že zmrzlina je moc dobrá. „Proč si neřekneš mamince, aby ti ji taky koupila?“ Kluk dostal zmrzlinu a Shel schytal ošklivý pohled od maminky.

Silversteinovo kouzlo je v tom, jak na děti spiklenecky pomrkává, typicky třeba *„když už tě nutěj do nádobí (mýt ho nebo utírat) ...upusť talíř a pak snad chviličku se budou zlobit, než tě vyženou si hrát“*. Ty rošťácké rady dělají jeho poezii i po těch čtyřiceti letech pořád aktuální.

S. Rubáš: *Boží volant* je taky jedna z hodně aktuálních. Jak všechno chceme, ale nejsme ochotní pro to nic obětovat, ba naopak: myslíme jen na to, jaké výhody nám to přinese.

Prozradili jste mi, že někteří rodiče se už ohradili proti tomu, aby jejich děti četly Silversteina ve škole...

L. Novák: Ano, jeden tatínek odmítl, aby jeho dcera recitovala básničku, jak holčička Monika chtěla poníka a „doopravdy umřela“, když jí ho rodiče nekoupili. Z té básničky je jasné, že paroduje to, co děti občas dělají. I ten dovětek: *Tuhletu básničku rodičům čtěte vždycky, když nedaj vám všechno, co chcete.* – Ale provokuje.

Navíc on kromě dalších uměleckých profesí také nějakou dobu kreslil pro Playboy. A i když jeho kresby nebyly přímo obscénní, byly to prostě kresby pro Playboy. Možná i proto byly jeho dětské knihy v některých státech USA vyhoštěny ze školních knihoven. Takže neměl zrovna dobrou image, nejen díky své historii a postojům: ty básničky pro mnohé příliš zpochybňují autoritu rodičů, náboženské představy i různá zažitá pravidla.

Sbírka „Jen jestli si nevymejšlíš“ vyšla v nakladatelství Albatros koncem loňského roku.

Koneckonců, v jiné sbírce má básničku o tom, jak se lidé dohadují, jak vypadá Bůh, kde se říká: *„He is black, he is white, He is She*. – Je černý, je bílý, On je Ona.“ – No a končí to takto: „A já se jen tak usmívám pod fousy a v kapse mám jeho fotku s věnováním.“

Ruth Jochanan Weiniger
foto: Wikipedia, Walter Scold – Jewish American Poets‘ Graves

NAVLÍKLI VELBLOUDA DO PODPRSENKY

Navlíkli velblouda do podprsenky,
ať nemá hrby nahatý.
Navlíkli velblouda do podprsenky,
prý jakýpak s tím ciráty.
Mají i další chvályhodné plány,
spoďáry pro psy a kočkodany,
kdo ví, co za lubem mají ti páni,
co navlíkli velblouda do podprsenky.
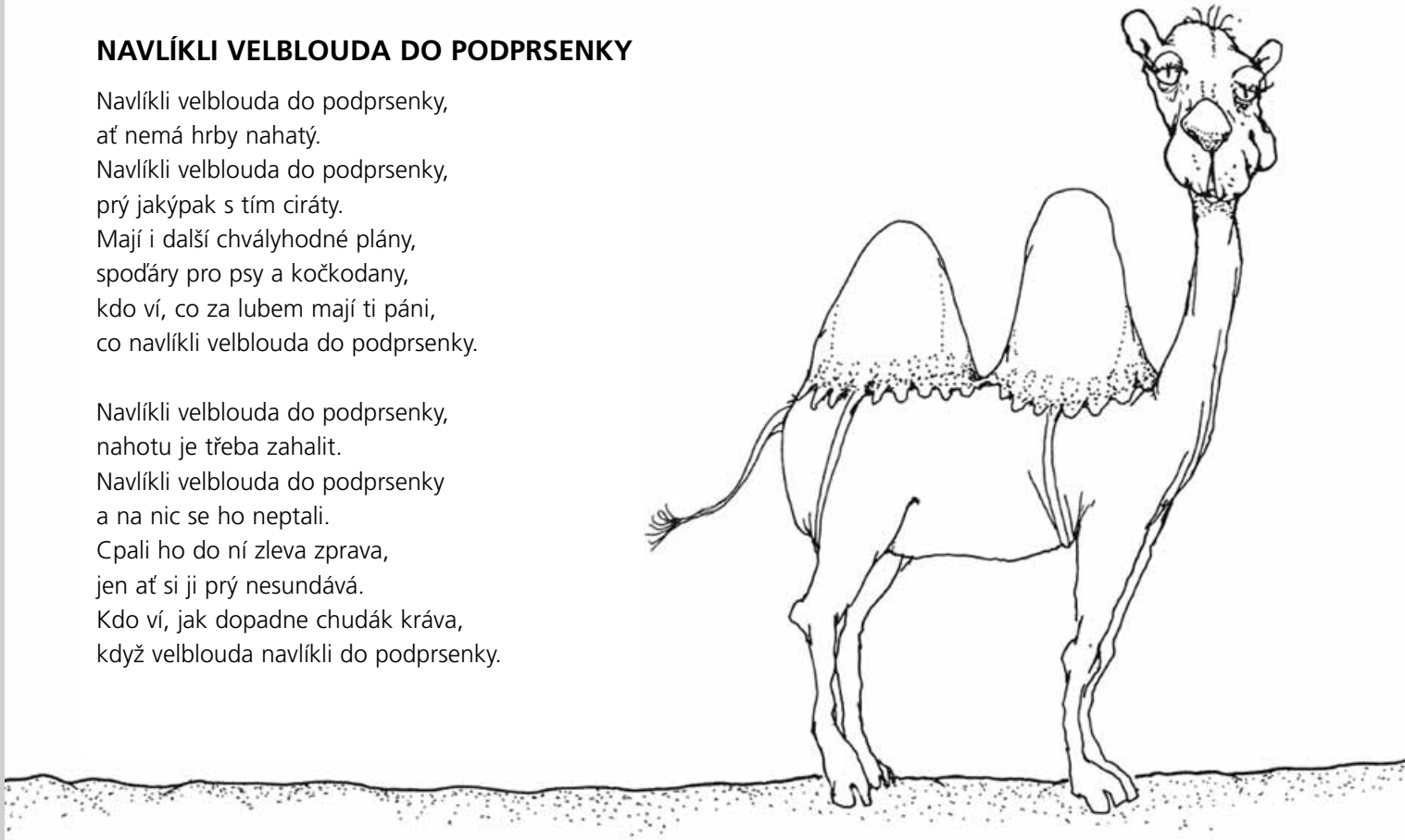
Navlíkli velblouda do podprsenky,
nahotu je třeba zahalit.
Navlíkli velblouda do podprsenky
a na nic se ho neptali.
Cpali ho do ní zleva zprava,
jen ať si ji prý nesundává.
Kdo ví, jak dopadne chudák kráva,
když velblouda navlíkli do podprsenky.